

Piotr Szybowicz

Klemens Kulla (1908-1990)

Pierwszy prezes Pomorskiego Okręgowego Związku Szachowego

W stulecie urodzin

Pierwszy polski klub szachowy na Pomorzu założono w 1924 roku w Bydgoszczy. Od tego momentu możemy mówić o zalążku zorganizowanego życia szachowego w regionie. W 1927 roku powstał Toruński Klub Szachistów i Klub Szachistów w Aleksandrowie Kujawskim, a w 1929 roku Gdyńskie Towarzystwo Zwolenników Gry Szachowej i Inowrocławski Klub Szachistów. Wcześniej szachiści nie tworzyli stowarzyszeń, a jedynie grali towarzysko w klubach, kawiarniach i hotelach. Rozwój królewskiej gry w Polsce przebiegał podobnie. Wzorując się na słynnej w całej Europie paryskiej kawiarni szachowej – Cafe de la Regence, powstawało wiele podobnych ośrodków, w których kwitło życie szachowe.

Klemens Kulla

Brakowało zorganizowanego Okręgu na bazie miejscowych organizacji szachowych. Jednym z głównych inicjatorów powołania tego typu struktury obejmującej kluby województwa pomorskiego był Klemens Kulla.

Klemens Kulla urodził się 19 czerwca 1908 roku pod Toruniem, gdzie uczęszczał do gimnazjum. Tajniki królewskiej gry poznał w czwartej klasie. W 1934 roku ukończył studia prawnicze w Poznaniu. Jako inicjator życia szachowego zasłynął po raz pierwszy, organizując seanse gry jednoczesnej

z udziałem Mieczysława Najdorfa¹, który odbywał w latach 1935-1936 w Toruniu służbę wojskową. Fakt przebywania w mieście jednego z czołowych zawodników polskich wzmocnił popularność królewskiej gry. Nastąpił bujny rozwój sekcji szachowych skupionych przy garnizonie wojskowym, kolejach państwowych i stowarzyszeniach urzędniczych².

Przyszły prezes Okręgu objął w tym czasie kierownictwo toruńskiej Sekcji Szachowej Związku Zawodowego Pracowników Miejskich. Sekcja rozegrała wiele spotkań towarzyskich z drużynami inowrocławskimi, bydgoskimi, włocławskimi i toruńskimi. W spotkaniach tych uczestniczył też osobiście kierownik klubu, jednak na dalszych szachownicach, po czym jednoznacznie można określić poziom szachowy jako przeciętny. Czołowymi szachistami ZZPM byli Adam Borchardt, Wacław Grzankowski i Leon Nowacki, którzy zajmowali czołowe miejsca w turniejach o mistrzostwo Torunia, jak też i województwa³.

Wykorzystując zaistniałą koniunkturę, Klemens Kulla stał się głównym inicjatorem powołania 3 października 1937 roku Pomorskiego Okręgowego Związku Szachowego. Założycielami POZSzach zostały sekcje szachowe z Torunia: Sekcja Szachowa Związku Zawodowego Pracowników Miejskich, Sekcja Szachowa Podoficerskiego Kasyna Garnizonowego oraz Sekcja Szachowa Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” z Podgórze. Na zwołanym w tym dniu zjeździe delegatów Kulla został wybrany pierwszym prezesem Związku. On też przygotował statut nowego Okręgu, regulaminy, zebrał dokumentację od założycieli i zarejestrował POZSzach u władz⁴. W latach poprzedzających drugą wojnę światową zdołano zrzeszyć w jeden Okręg 23 kluby i sekcje szachowe na około 30 istniejących i prowadzących samoistny żywot. Świadczyło

¹ Mieczysław Najdorf (1910-1997) należał do najsilniejszych szachistów w historii królewskiej gry w Polsce i na świecie. Od 1935 roku był stałym uczestnikiem olimpiad szachowych i turniejów o mistrzostwo Polski. Od 1939 roku zamieszkał na stałe w Argentynie i występował w barwach tego kraju. Po wojnie zaliczał się do najsilniejszych szachistów na świecie, osiągając czołowe lokaty w ówczesnych superturniejach. W 1950 roku nadano mu tytuł arcymistrza: T. Wolsza, *Arcymistrzowie, mistrzowie, amatorzy... Słownik biograficzny szachistów polskich*, t. 4, Warszawa 2003, s. 77-108.

² U. Jahr, *Mgr Klemens Kulla – pierwszy i długoletni prezes OZSzach w Bydgoszczy*, „Biuletyn Informacyjny (OZSzach WFS w Bydgoszczy)”, luty 1977, nr 2, s. 9-10; U. Jahr, *Mgr Klemens Kulla Honorowym Prezesem Okręgowego Związku Szachowego w Bydgoszczy*, Program Szachowych Dni Bydgoszczy 1978, Informator Turniejowy, s. 10.

³ P. Szybowski, *Królewska gra. Sport szachowy w województwie pomorskim w latach 1920-1939*, Toruń 2006, s. 37-38; „Biuletyn POZSzach”, marzec 1939, nr 5, s. 15-16; styczeń 1939, nr 4, s. 8; maj 1938, nr 1, s. 7; maj 1939, nr 6, s. 12; lipiec 1938, nr 2, s. 14; lipiec 1939, nr 7, s. 10.

⁴ „Biuletyn POZSzach”, maj 1938, nr 1, s. 2; P. Szybowski, op. cit., s. 17-18.

to o sporym zaangażowaniu Zarządu z prezesem na czele, którzy w ciągu zaledwie dwóch lat zwiększyli stan liczebny zrzeszonych ośrodków szachowych siedmiokrotnie, rozpoczynając w 1937 roku od skromnej liczby trzech.

W latach 1938-1939 współtworzył I i II Mistrzostwa Pomorza, które odbyły się w Toruniu i Inowrocławiu. Rozmach organizacyjny i propagandowy tych imprez przewyższył wszystkie dotychczasowe inicjatywy tego typu przeprowadzone na terenie województwa. Do innych ważniejszych osiągnięć można także zaliczyć turniej drużynowy o mistrzostwo Pomorza oraz spotkanie międzyokręgowe Wielkopolska – Pomorze, oba z 1939 roku. Największym sukcesem rangi ogólnopolskiej z czasów prezesury Kulli było trzecie miejsce torunianki Wery Obermullerowej w II mistrzostwach Polski kobiet w 1937 roku.

Aktywność pierwszego prezesa POZSzach przejawiała się także na forum ogólnopolskim. W 1939 roku wchodził w skład delegacji Okręgu na Walnym Zebraniu Delegatów Polskiego Związku Szachowego w Warszawie. Na czele ówczesnego Zarządu PZSzach stał minister Nakonicznikow-Klukowski, a wiceprezesem był minister Kazimierz Piłsudski. Zabierając głos w dyskusji nad sprawami finansowymi, Kulla zauważył poważne rozbieżności pomiędzy procentowym rozkładem wydatków w PZSzach i POZSzach. Stwierdził, iż PZSzach wydał 97% budżetu na personel i wydatki administracyjne, a 3% na imprezy i propagandę szachową. W POZSzach wydano 95% na organizację zawodów i nagrody dla uczestników turniejów, a 5% na koszty administracyjne. Po skończonym przemówieniu mistrz Dawid Przepiórka⁵ wyjął swoją wizytówkę z adresem i zaprosił pomorskiego delegata do siebie na kawę. W czasie spotkania wyraził swoją aprobatę za odwagę i oświadczenie w delikatnej formie ówczesnemu Zarządowi, iż nie wywiązuje się ze swych zadań⁶.

Ocena działalności Klemensa Kulli ukazała się w „Głosie Pomorza” w artykule *Udział świata robotniczego w grze królewskiej* Władysława Wojciechowskiego (naczelnik Dyrekcji Okręgu Poczty i Telegrafów w Bydgoszczy) z dnia 20 września 1947 roku. „Przez dwa lata swego istnienia – do września 1939 roku – Pomorski Okręgowy Związek Szachowy zapisał się chlubnie w kro-

⁵ Dawid Przepiórka (1880-1940) zaliczał się do czołowych polskich szachistów lat przedwojennych. W 1926 roku został pierwszym oficjalnym mistrzem Polski. Wchodził w skład reprezentacji Polski, która na olimpiadzie szachowej w Hamburgu w 1930 roku zdobyła drużynowe mistrzostwo świata. Był wybitnym problemistą, dziennikarzem i działaczem szachowym: T. Wolsza, *Arcymistrzowie, mistrzowie, amatorzy... Słownik biograficzny szachistów polskich*, t. 1, Warszawa 1995, s. 53-65.

⁶ „Biuletyn POZSzach”, marzec 1939, nr 5, s. 9; „Szachista”, marzec 1939, s. 1; K. Kulla, *Rok jubileuszów. Wspomnienia działacza szachowego*, Bydgoszcz 1977 (maszynopis w posiadaniu autora), s. 4; P. Szybowicz, op. cit., s. 21.

Uczestnicy i organizatorzy II mistrzostw Pomorza – Inowrocław 1939. Klemens Kulla siedzi drugi od lewej

nice ruchu szachowego na Pomorzu. Wyniki te wiążą się nie tylko ze zorganizowaniem interesujących turniejów indywidualnych i klubowych, spotkań międzymiastowych i międzyokręgowych, ale przede wszystkim w celowym skoordynowaniu ruchu szachowego na Pomorzu i z podniesieniem ogólnego poziomu gry, dzięki któremu Pomorzanie znaleźli się w czołowej grupie wszystkich okręgów. Wyniki te należy przypisać zasługom ówczesnego prezesa Okręgu mgr Kulli, wielkiego entuzjasty gry królewskiej i niezrównanego organizatora śp. inż. Tomaszewicza”⁷.

W kampanii wrześniowej w 1939 roku dowodził plutonem artylerii w Warszawie na odcinku Dworzec Wschodni – Polskie Zakłady Inżynieryjne z zadaniem wsparcia batalionu piechoty po dowództwem majora Thuma. Po kapitulacji Warszawy dostał się do obozu oficerskiego II C Woldenberg (Dobiegiewo). Był jednym z inicjatorów obozowego życia szachowego. Już w 1940 roku stworzono tam Klub Szachowy, liczący 250 oficerów – szachistów! Na prezesa wybrano majora Kańskiego z Gniezna, a torunianin objął funkcję wiceprezesa. Sprzęt szachowy zdobyto od Niemców za marki obozowe. Kulla był inicjatorem wielu turniejów szachowych, wśród których odbyły się mistrzostwa poszczególnych baraków, obozu, mecze międzybarakowe i międzymiastowe oraz symultany szachowe. Pierwszym mistrzem szachowym Oflagu II C był w 1941 roku Kazimierz Badyłak z Torunia. Sekcje szachowe utworzył także w obozach jenieckich w Braunschweigu, Sanbostlu i Lubece. W czasach wojny odnalazł też drugą pasję, jaką był brydż. W czerwcu 1945 roku rozpoczął powrót do kraju. Przebywał w obozie dla ludności radzieckiej, wracającej do ZSRR. W Pile odłączył się z kilkoma kolegami z transportu

⁷ K. Kulla, op. cit., s. 2.

radzieckiego i pociągiem towarowym, mijając Bydgoszcz, wrócił do Torunia. Zgłosił się do Zarządu Miejskiego w Toruniu, gdzie z rąk prezydenta miasta otrzymał funkcję naczelnika Wydziału Finansowego⁸.

W 1946 roku Klemens Kulla wraz z rodziną przeniósł się do Bydgoszczy, gdzie w lipcu 1947 roku został reaktywowany z jego inicjatywy POZSzach. Wysiłek organizacyjny przewyższał stan z lat przedwojennych. Należało przywrócić sekcje szachowe w poszczególnych ośrodkach, część szachistów nie wróciła z wojny, inni zmienili miejsce zamieszkania. Poszukiwania działaczy i korespondencja odnośnie do reaktywacji Związku trwała dwa lata. Na początku Okręg nie miał własnego lokalu. Zebrania Zarządu odbywały się w prywatnym mieszkaniu Klemensa Kulli. Pracował w tym czasie w Zarządzie Energetycznym Okręgu Północnego, na stanowisku głównego księgowego. Zarządowi podlegały wszystkie elektrownie, zakłady sieciowe i zakłady zbytu energii⁹.

Pierwszą znaczącą imprezą zorganizowaną z inicjatywy Klemensa Kulli był mecz międzyokręgowy z reprezentacją Gdańska, który odbył się w lutym 1948 roku. W 1949 roku przeprowadzono w Smukale półfinały mistrzostw Polski, a w 1950 roku odbyły się w Toruniu II mistrzostwa Polski kobiet, gdzie Wera Obermullerowa powtórzyła sukces z mistrzostw łódzkich z 1949 roku i zdobyła wicemistrzostwo kraju. W drużynowych mistrzostwach Polski w latach 1948-1949 we Wrocławiu i Łodzi przedstawiciele Pomorza zdobyli drugie miejsce. Prasa bydgoska donosiła: „Doskonałe wyniki szachistów Pomorza należy w pewnej mierze zapisać na konto pieczołowitej opieki prezesa Pomorskiego Okręgowego Związku Szachowego mgr Kulli z Bydgoszczy jaką rozciągał nad zawodnikami w czasie turnieju”¹⁰.

Szachiści pomorscy na niespotykaną wcześniej skalę uczestniczyli w większości liczących się turniejów ogólnokrajowych, a nawet po raz pierwszy międzynarodowych. Na koniec lat czterdziestych ubiegłego wieku przypada błyskawiczny rozwój kariery zawodnika bydgoskiej Spójni Henryka Szapiela, który na VI mistrzostwach Polski w Krakowie w 1948 roku zdobył czwarte miejsce, poprawiając rezultat na IX mistrzostwach Polski w Łodzi w 1951 roku, gdzie zajął miejsce trzecie. Już w 1948 roku grał w reprezentacji Polski podczas Robotniczej Olimpiady Szachowej w Czechosłowacji.

Uchwałą Biura Politycznego Komitetu Centralnego PZPR utworzono dnia 18 lutego 1950 roku Główny Komitet Kultury Fizycznej. Okręg Szachowy

⁸ Ibidem, s. 6-7; A. Filipowicz, *Polski Związek Szachowy. Jubileusz 80-lecia* (3), „Szachista”, czerwiec 2006, s. 19-20.

⁹ K. Kulla, op. cit., s. 7.

¹⁰ Ibidem, s. 8.

włączono do Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej jako Sekcję Szachową. Oznaczało to rozwiązanie PZSzach (15 kwietnia 1951 roku) oraz regionalnych OZSzach. W czasach rządów GKKF następowały bezustanne zmiany na stanowisku inspektora szachowego, urzędnicy za każdym razem inaczej interpretowali przepisy, załatwianie spraw administracyjnych oraz finansowych odbywało się w sposób przewlekły, brakowało odpowiednich kontaktów międzynarodowych (skreślone z kalendarza przez GKKF). Centralne zarządzanie okresu stalinowskiego na początku lat pięćdziesiątych odbiło się niekorzystnie na poziomie rozwoju sportu szachowego¹¹.

Od stycznia 1951 roku Energetyka otrzymała nowy plan branżowy, a księgowość przechodziła z metody prebitkowej na metodę rejestrową. Nowe obowiązki zmuszały Kullę do częstych wyjazdów do Warszawy, organizowania kursów księgowości w Elblągu oraz kontroli w poszczególnych zakładach energetycznych czterech województw. Musiał zatem w 1952 roku zrezygnować z obowiązków przewodniczącego Sekcji Szachowej przy WKKF. Działał jednak w pionie sekcji szachowych przemysłu energetycznego i spożywczego¹².

Na poprzednio zajmowane stanowisko wrócił w styczniu 1956 roku. Przemiany październikowe w 1956 roku objęły również szachy. GKKF podjął decyzję o likwidacji Sekcji Szachowych WKKF. Dnia 10 lutego 1957 roku nastąpiło odrodzenie PZSzach oraz OZSzach w poszczególnych województwach. W Bydgoszczy zebranie likwidacyjno-konstytucyjne (Walne Zebranie Delegatów) i powołanie OZSzach odbyło się dnia 2 czerwca 1957 roku w lokalu WKKF przy ulicy Zamojskiego. Została zmieniona nazwa Związku z Pomorskiego Okręgowego Związku Szachowego na Okręgowy Związek Szachowy w Bydgoszczy. Wynikało to ze zmian terytorialnych województwa bydgoskiego. Na prezesa OZSzach wybrano jednogłośnie Klemensa Kullę z Bydgoszczy¹³.

W omawianych latach zanotowano na Pomorzu kilka znaczących rezultatów. W drużynowych mistrzostwach Polski w 1957 roku drużyna Budowlanych Bydgoszcz zajęła czwarte miejsce. Nowa gwiazda pomorskich szachów – Henryka Konarkowska z Grudziądza zdobyła trzecie i czwarte miejsce w VIII i IX mistrzostwach Polski kobiet w Łądku-Zdroju w 1956 roku i Polanie w 1957 roku. Championką kraju została rok później w 1958 roku w Łodzi na X mistrzostwach Polski kobiet.

¹¹ A. Filipowicz, *Polski Związek Szachowy. Jubileusz 80-lecia* (7), „Szachista”, listopad 2006, s. 19-20.

¹² K. Kulla, op. cit., s. 10.

¹³ „Wiadomości OZSzach w Bydgoszczy”, lipiec 1957, nr 1, s. 1-4.

Przeniesienie służbowe na stanowisko dyrektora ekonomicznego Zakładu Energetycznego do Słupska w 1958 roku spowodowało wyłączenie z życia szachowego w regionie, aż do 1971 roku. Prowadził tam kursy księgowości oraz przygotowywał do egzaminu na dyplomowanego księgowego. Tytuł ten uzyskał w styczniu 1961 roku. W Słupsku zajął się swoją drugą pasją – brydżem sportowym¹⁴.

Klemens Kulla po powrocie do Bydgoszczy w marcu 1961 roku rozpoczął pracę w Związku Brydżowym, gdzie w 1962 roku objął funkcję prezesa. Do sportu szachowego wrócił raz jeszcze w lutym 1971 roku, gdzie na stanowisku prezesa OZSzach pozostał do stycznia 1972 roku. W tym samym okresie kierował zatem dwoma Związkami jednocześnie! Z prośbą o ponowne objęcie przewodnictwa Związku zwrócili się do Klemensa Kulli członkowie Zarządu po zawieszeniu na stanowisku prezesa Edwarda Fentzla. Szachiści bydgoscy byli w przededniu organizacji błyskawicznych mistrzostw Polski w Bydgoszczy i wybór najbardziej doświadczonego działacza pomorskich szachów wydawał się oczywisty. Pozostało wiele zaległych zobowiązań finansowych i „tajemniczych” kosztów z lat ubiegłych. Przeterminowane zobowiązania Okręgu, które stopniowo zostały ujawnione, datowały się od 1967 roku. Rozwiązanie tych problemów stało się głównym sukcesem bydgoskiego działacza, który dobitnie podkreślał także zasługi sekretarza Związku – Ulricha Jahra¹⁵.

Klemens Kulla zrezygnował z pracy w Zarządzie podczas trwania Zebrania Sprawozdawczego OZSzach w styczniu 1972 roku. Zgromadzeni na wniosek jednego z członków powzięli niezgodną ze statutem uchwałę i zebranie sprawozdawcze przekształciło się w sprawozdawczo-wyborcze. Kolejnym prezesem Okręgu wybrano Eugeniusza Lisa, który w Komunikacie organizacyjnym OZSzach wyraził taką opinię: „...Należy nadmienić z żalem, że odejście z następującego Zarządu OZSzach takich wypróbowanych działaczy jak: prezes mgr K. Kulla oraz sekretarz inż. U. Jahr jest niepowetowaną stratą dla rozwoju szachów w naszym województwie. Dzięki ich osobistemu zaangażowaniu się uporządkowali zaległości kilkuletnie, pozostawili sprawy organizacyjne i sekretariat na poziomie bardzo wysokim”. Po zrzeczeniu się przewodnictwa w OZSzach, Klemens Kulla mimo wieku emerytalnego, działał wciąż w Związku Brydżowym¹⁶.

Wraz z początkiem lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku szachy pomorskie rozpoczęły swoisty renesans, trwający ponad dekadę. W latach ostatniej

¹⁴ K. Kulla, op. cit., s. 18.

¹⁵ U. Jahr, *Mgr Klemens Kulla – pierwszy...*, s. 10-11; Komunikat organizacyjny OZSzach w Bydgoszczy, 8/1972; K. Kulla, op. cit., s. 19-22.

¹⁶ K. Kulla, op. cit., s. 19-20.

prezesury Kulli rozpoczyna się panowanie w kraju i regionie bydgoskiej Łączności, najsilniejszego pomorskiego klubu w historii. W 1972 roku Łączność Bydgoszcz awansuje do szachowej I ligi, pozostając w niej nieprzerwanie do 1982 roku. Pojawiają się pierwsze sukcesy Jerzego Pokojowczyka i Andrzeja Maciejewskiego, którzy niebawem awansowali do ścisłej czołówki kraju.

Klemens Kulla za swoją działalność odznaczony został Srebrną Odznaką Honorową PZSzach w 1972 roku oraz Złotą Odznaką Honorową PZSzach i medalem 50-lecia PZSzach w 1976 roku¹⁷.

„Kto z Was, Drodzy Szachiści i Brydżyści, może się pochwalić, iż posiada żonę, która przez czterdzieści lat pożycia małżeńskiego toleruje pobyt swego męża na imprezach szachowych i brydżowych w charakterze działacza czy zawodnika”¹⁸. Tak pierwszy prezes POZSzach rozpoczyna swoje wspomnienia napisane w roku jubileuszowym 40-lecia OZSzach w Bydgoszczy w 1977 roku. Klemens Kulla zmarł w Bydgoszczy 18 lutego 1990 roku¹⁹.

Stanowiska zajmowane przez Klemensa Kullę w strukturach decyzyjnych szachów pomorskich w latach 1937-1972		
1	1937-1939	prezes POZSzach w Toruniu
2	1947-1950	prezes POZSzach w Bydgoszczy
3	1950-1952	przewodniczący Sekcji Szachów przy WKKF
4	1956-1957	przewodniczący Sekcji Szachów przy WKKF
5	1957-1958	prezes OZSzach w Bydgoszczy
6	1971-1972	prezes OZSzach w Bydgoszczy

¹⁷ U. Jahr, *Mgr Klemens Kulla – pierwszy...*, s. 11.

¹⁸ K. Kulla, op. cit., s. 1.

¹⁹ Urząd Stanu Cywilnego w Bydgoszczy, nr aktu 584.